

Соціально-правова природа медіації як альтернативного способу вирішення спорів

Токарева К. С.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного і адміністративного права

Національний авіаційний університет

пр. Любомира Гузара, 1, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-5705-5211

ph.d.tokareva@gmail.com

Ключові слова:

медіація, соціальний інститут, правовий інститут, правовий спір, конфлікт.

Наявність розвиненого інституту медіації в державі свідчить про панування верховенства права та високого розвитку суспільних відносин загалом. Високий рівень соціальної напруги та конфліктності в сучасному суспільстві, завантаженість судової системи стимулюють пошук нових варіантів досягнення соціальної згоди. Медіація як один із таких способів є новим явищем для українського суспільства. У статті проаналізовано природу медіації як альтернативного способу вирішення спорів. Незважаючи на високу ефективність цього інституту, ставлення спеціалістів права до нього є неоднозначним. Встановлено, що медіація є не лише правовим, а й соціальним феноменом. Це пов'язано з тим, що медіація має вплив та спрямована на розвиток суспільних відносин, водночас її учасники діють у межах права. Наголошено на тому, що природа медіації відповідає соціально-правовій природі конфлікту. Розкриваються основні теоретико-правові наукові погляди щодо правової та соціальної природи інституту медіації. Також визначено, що становлення правової складової частини природи медіації розпочалося із прийняття перших міжнародних документів у сфері регулювання посередництва як відповідь на соціальні потреби суспільства. Обґрунтовано наявність в Україні об'єктивних та суб'єктивних потреб для становлення соціального інституту медіації. Визначено, що, оскільки медіація відбувається на основі розуміння сторін один одного, обміном ролей у конфлікті, під час здійснення процедури має місце соціальна взаємодія. Зазначено інтегративність, соціокультурність процедури вирішення спорів за участі третьої особи відповідно до поєднання в ній правових, соціальних та комунікативних аспектів. Встановлено умови та чинники, які впливають на формування комплексного правового інституту медіації. Акцентується на відсутності в Україні необхідних внутрішньодержавних нормотворчих актів. Оскільки вітчизняна медіація не має власного правового регулювання, процес її становлення як правового інституту ще триває. Сформовано власне визначення медіації як недержавного соціально-правового інституту, яке розкриває сутність медіації як соціального діалогу інтересів опосередкований правовим інститутом. З огляду на основи теорії соціального обміну, медіацію як соціально-правовий інститут визначено як комплекс зумовлених соціальною потребою правових норм, які регулюють суспільні відносини в частині вирішення конфліктів шляхом ведення конструктивних переговорів, зниження рівня конфліктності, врахування учасниками інтересів протилежних сторін.

The nature of mediation as an alternative way of resolving disputes

Tokarieva K. S.

Candidate of Science of Law,

Associate Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law

National Aviation University

Lubomyr Husar ave., 1, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5705-5211

ph.d.tokareva@gmail.com

Key words:

mediation, social institute, legal institute, legal dispute, conflict.

The presence of a developed institution of mediation in the state testifies to the dominance of the rule of law and the high development of public relations in general. The high level of social tension and conflict in modern society, the workload of the judicial system stimulate the search for new options for achieving social harmony. Mediation as one of such methods is a new phenomenon for Ukrainian society. The article analyzes the nature of mediation as an alternative way of resolving disputes. Despite its high efficiency, the attitude of legal professionals to this institution is ambiguous. It has been established that mediation is not only a legal but also a social phenomenon. This is due to the fact that mediation has an impact and is aimed at the development of public relations, while its participants act within the law. It is emphasized that the nature of mediation corresponds to the socio-legal nature of the conflict. The main theoretical and legal scientific views on the legal and social nature of the institution of mediation are revealed. Also, it is determined that the formation of the legal component of the nature of mediation began with the adoption of the first international documents in the field of mediation regulation in response to the social needs of society. The existence of objective and subjective needs for the establishment of a social institution of mediation in Ukraine is substantiated. It is determined that since mediation takes place on the basis of understanding each other's parties, exchanging roles in the conflict, social interaction takes place during the procedure. Capabilities for integration, socio-cultural procedure of dispute resolution with the participation of a third party in accordance with the combination of legal, social and communicative aspects are noted. The conditions and factors influencing the formation of a complex legal institution of mediation are established. Emphasis is placed on the lack of necessary domestic normative acts in Ukraine. As domestic mediation does not have its own legal regulation, the process of its formation as a legal institution is still ongoing. The own definition of mediation as a non-state social and legal institution has been formed, which reveals the essence of mediation as a social dialogue of interests mediated by a legal institution. Based on the theory of social exchange, mediation as a socio-legal institution is defined as a set of socially determined legal norms that regulate public relations in terms of resolving conflicts through constructive negotiations, reducing the level of conflict, taking into account the interests of opposing parties.

Постановка проблеми дослідження. Оскільки правова природа медіації має правову форму у вигляді відповідних нормативно-правових актів та правозастосовній діяльності, соціальний аспект цього інституту часто залишається поза увагою науковців. Однак, враховуючи, що в Україні законодавство про медіацію відсутнє, варто дослідити соціальну природу медіації, яка визначає подаль-

ший напрям становлення інституту посередництва як правового явища. Варто проаналізувати наукові погляди щодо як юридичного, так і соціального аспекту медіації, сформувані якісне визначення медіації як соціального-правового інституту в умовах постійної трансформації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибрана проблематика досліджувалася такими

науковцями, як О.В. Аллахвердова в частині дослідження поняття «медіація», С.В. Бобровник, Н.В. Боженко, М.Д. Васяніна, Н.В. Федоренко, Р. Гаврилюк та ін. в частині дослідження соціальних та юридичних чинників, які вплинули на становлення альтернативної процедури врегулювання спорів. Водночас соціально-правовому значенню інституту медіації приділено мало уваги, що робить актуальною вибрану тему.

Метою дослідження є аналіз соціально-правової природи медіації як альтернативного способу вирішення спорів. Відповідно до поставленої мети було поставлено такі завдання: визначити правову природу медіації, дослідити медіацію як соціальний феномен; сформувати загальне поняття соціально-правового інституту медіації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Медіація – це процес переговорів за участі третьої, нейтральної сторони, яка є зацікавленою лише в тому, аби сторони вирішили свій конфлікт максимально вигідно один для одного. Медіатор (посередник) керує переговорами таким чином, щоб сторони дійшли найбільш вигідної та реалістичної угоди, яка задовольняла б інтереси обох [1, с. 31]. Інакше кажучи, медіація – це альтернативний спосіб вирішення спору, де конфліктуючі сторони на основі добровільного волевиявлення використовують допомогу нейтральної, неупередженої та незалежної третьої особи – медіатора, який, використовуючи спеціальні знання, навички та досвід, спрямовує сторони до спільного оптимального вирішення спору, дотримуючись вимог законодавства.

Досліджуючи природу інституту вирішення спорів, варто звернути увагу на природу конфлікту як головного об'єкта медіації. Зокрема, С.В. Бобровник трактує правовий конфлікт як стан двостороннього зв'язку суб'єктів, заснований на правових протиріччях, який характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною визрівання або настання кризи суспільних відносин. Серед ознак правового конфлікту автор називає не лише наявність правового впливу на відносини учасників, а й деструктивний характер, зв'язок із кризою суспільних відносин, позитивне значення в контексті розвитку та вдосконалення суспільних відносин [2, с. 110].

Цілком справедливим є твердження Лона Л. Фуллера, який пише, що абсолютно всі людські конфлікти не можуть знаходитися лише в межах норм права [3, с. 82]. Будь-який конфлікт має як правову, так і соціальну природу, з огляду на його вплив на суспільні відносини. З такого ж підходу варто розглядати медіацію як спосіб врегулювання таких конфліктів, правове та соціальне явище.

Правова природа медіації лише починає досліджуватися вітчизняними науковцями у галузі права. Але міжнародна спільнота визначала меді-

ацію правовим інститутом ще у 1985 р., який ознаменувався прийняттям Типового закону ЮНІСТРАЛІ щодо міжнародного торговельного арбітражу ООН [4]. У 1999 р. Комітетом Міністрів Ради Європи було надано Рекомендацію N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах [5], пізніше у 2008 р. було видано Директиву № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах [6]. Міжнародне визнання правового значення медіації сприяло розвитку правового регулювання посередницьких та примирних процедур багатьох держав на національному рівні.

Щодо розуміння правової природи медіації, то Н.В. Боженко визначає називає її сукупністю принципів, нормативно-правових актів та правозастосовчої діяльності державних органів у сфері медіації [7, с. 7].

З правовою природою медіації погоджується і М. Васяніна, однак, на думку авторки, її можна ототожнити з управлінською діяльністю. Будь-яка управлінська діяльність передбачає не тільки вибір одного з кількох варіантів розвитку керованих процесів для приведення системи до будь-якого належного стану, а й рамки, межі, в яких цей вибір здійснюється. Саме рамки і межі визначають вибір, а не навпаки, водночас правила як формалізоване та належне завжди об'єктивні. Їх об'єктивність заснована на тому, що воля, що є підставою створення правила, відображає належне таким, яким воно розуміється в суспільстві в певний період розвитку. Кінцевою метою медіації як управлінської діяльності є приведення системи до будь-якого належного стану [8, с. 63]. На нашу думку, такий підхід дещо ускладнює розуміння медіації як правового інституту, але є цілком справедливим.

Прихильником такого підходу розуміння правової природи медіації є Н.В. Федоренко, яка пояснює правовий аспект природи медіації тим, що правила, в межах яких діють медіатор та учасники конфлікту, за характером є правовими, а сам конфлікт є протиріччям між належним, яким його розуміє суб'єкт, та належним, яким воно виражене в праві [9, с. 32–33]. Ознаками правової природи медіації можна визначити те, що будь-який учасник процедури знаходиться у правовому зв'язку з державою; механізм правового регулювання пов'язаний зі змістом відносин між учасниками конфлікту; будь-які відступи від вимог закону є недопустимим, тому процедура завжди заходиться в межах права.

В Україні, з огляду на відсутність реалізації правової природи посередництва, питання соціальної природи цього інституту є особливо акту-

альним. Медіація дедалі частіше розглядається не лише як спосіб вирішення спорів, а і як спосіб певної соціальної взаємодії, комунікативної практики. Розвиток процедури вирішення спорів із залученням третьої сторони був зумовлений певними викликами західної цивілізації ще в минулому столітті.

Європейське співтовариство стало катализатором розвитку медіації як ефективного універсального способу врегулювання спорів і як соціально значимого інструменту попередження й ескалації конфліктів. Медіація має величезний потенціал поліпшення якості суспільних відносин. З метою розкриття можливостей медіації в повсякденному спілкуванні і професійній взаємодії був розроблений медіативний підхід, в основі якого лежить володіння навичкою позитивного усвідомленого спілкування [10, с. 9–10].

Нині не викликає сумнівів необхідність в існуванні медіації, оскільки це зумовлено об'єктивною і суб'єктивною соціальними потребами. Об'єктивна потреба полягає в розумінні того, що медіація дає змогу розвантажити судову систему і забезпечити її ефективне функціонування. Суб'єктивна потреба полягає в наявності можливості вибору того чи іншого способу вирішення спору. Ще одним чинником, який свідчить про утворення соціального інституту, є наявність особливого культурного середовища: системи цінностей, етичних норм, зразків поведінки. Окрім того, є необхідні ресурси, що виражається в наявності і широкій пропозиції послуг із вирішення конфліктів за допомогою процедури медіації. Тому, як пише В.В. Коломитцева, медіація є одним із принципів соціального порядку [11, с. 38–39].

На питання, чи є в Україні об'єктивна і суб'єктивна потреба в розвитку медіації, відповідь є однозначною. Відповідно до Другого всеукраїнського опитування населення України щодо довіри до судової влади, судової реформи та сприйняття корупції в рамках програми USAID «Нове правосуддя», станом на жовтень 2018 р. 71% опитаних громадян схильні не довіряти судовій системі України [12, с. 15]. Тобто традиційні методи врегулювання спорів не задовольняють потреби українського суспільства, що підтверджує необхідність запровадження нових альтернативних способів вирішення спорів. Окрім того, зважаючи на велику кількість організацій, які здійснюють свою діяльність у сфері медіації, можемо стверджувати про наявність вітчизняної медіативної культури. Таким чином, медіація в Україні сформувалася, в першу чергу, як соціальний інститут.

О.Ю. Голуб визначає, що медіацію варто розглядати як соціальний феномен, самостійний інститут врегулювання конфліктів та систему цілеспрямованих, планованих комунікативних дій, які

зумовлені потребами індивідів, їхніми соціально-психологічними особливостями та інтересами з метою спільного вирішення спорів та досягнення взаємоприйнятного рішення та продовження партнерства [13, с. 460]. Тоді як Н.І. Башмакова пояснює, що соціальна природа медіації полягає в тому, що конфліктні суспільні відносини врегульовуються не державно-владними способами, а за допомогою самостійного пошуку сторонами рішення конфліктів з урахуванням їх специфіки, що допомагає конфлікуючим сторонам прийти до консенсусу і прийняти взаємоприйнятне для них рішення, тому варто розглядати медіацію як інтегративний феномен [14, с. 80]. На наш погляд, медіація дійсного є інтегративним феноменом, адже водночас є правовим, соціальним та комунікативним явищем.

Керуючись вищеназваними міркуваннями, можемо дійти висновку, що соціальний та правовий аспекти рівною мірою становлять природу інституту медіації. З точки зору інституційного підходу О.П. Вечеріна розглядає медіацію як недержавний соціально-правовий інститут, основною функцією якого є попередження та вирішення конфліктів, а межі такого інституту лише почали формуватися [15, с. 78].

Звертаючись до поняття правового інституту, такий інститут традиційно розглядається як стійкий комплекс юридичних правил, які, переслідуючи єдину мету, керують перманентним та абстрактним вираженням суспільного життя [16, с. 12]. Інакше кажучи, правовий інститут – це елемент системи права, що являє собою сукупність взаємопов'язаних порівняно самостійних юридичних норм, які регулюють певний вид суспільних відносин. Тоді як соціальний інститут – це організована система зав'язків і соціальних правил, яка об'єднує найбільш значимі суспільні цінності і процедури, що задовольняють основні потреби суспільства [17, с. 44].

Подвійну природу медіації визнає Р. Гаврилюк, яка вважає, що в суспільстві сформувався надлишок людської автономії, який, реалізуючись у комунікативній солідарності людей, породжує внутрішньоособистісні та міжособистісні суперечності, які своєю чергою переростають у протиріччя та конфлікти. Ці обставини зумовлюють необхідність медіації, яка, на думку авторки, є:

- породженням основного та потребового способу співбуття індивідів у соціумі;
- системою взаємопов'язаних правових зобов'язань, за допомогою яких утворюється мирне суспільне середовище;
- ефективним засобом вирішення конфліктів зусиллями самих індивідів;
- взаємним правовим самозахистом індивідів [18, с. 140].

Оскільки медіація в Україні досі залишається лише соціальним інститутом, варто звернути увагу на чинники, які впливають на становлення медіації як інституту права. Такими чинниками науковці визначають: появу певного виду особливих суспільних відносин, що виникають у процесі медіації, формування порівняно самостійної групи норм, призначених для регламентації зазначених суспільних відносин; суспільні відносини, що виникають у процесі медіації, являють собою особливий вид відносин, відмінний від відносин, що складаються в процесі застосування інших несудових або судових процедур. Окрім цього, правова регламентація інституту медіації має відповідати міжнародним стандартам та враховувати загальновизнані європейські рекомендації [19, с. 47].

Висновки. Таким чином, медіацію як соціально-правовий інститут можна визначити як комплекс зумовлених соціальною потребою правових норм, які регулюють суспільні відносини в частині вирішення конфліктів шляхом ведення конструктивних переговорів, зниження рівня конфліктності, врахування учасниками інтересів протилежних сторін. Медіація має подвійну природу та водночас являє собою як соціальний,

так і правовий феномен. Правова природа медіації виражається у вигляді сукупності правових норм. Більшість зарубіжних країн регламентують процедуру медіації та успішно використовують її як соціально-правовий інститут. Становлення медіації як правового інституту в Україні досі триває, хоча медіація набула статусу соціального інституту. Із соціальної точки зору інститут медіації спрямований на зниження соціальної напруги та конфліктності, створення механізму культурного вирішення спору та зміни правової культури загалом. Важливим принципом медіації є співробітництво та вироблення спільних рішень сторонами, що неможливо зробити без врахування стороною думки іншої сторони. Отже, соціальна природа інституту медіації є беззаперечною, а виникнення та розвиток медіації зумовлені соціальними потребами суспільства. Соціальний інститут медіації закріплює в суспільстві певні соціальні норми та моделі поведінки, формує певну систему цінностей та етичних норм. Розвиток та поширення медіативних технологій створюють соціальний зразок поведінки членів суспільства, який полягає в мирному вирішенні спорів, прагненні до ефективного добровільного конфіденційного співробітництва.

Література

1. Аллахвердова О.В. Медиация-новая коммуникативная практика в разрешении конфликтов. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2006. Т. 9. № 4. С. 31–49.
2. Бобровник С.В. Правовий компроміс і правовий конфлікт як ціннісні виміри права. *Альманах права*. 2012. С. 109–133.
3. Фуллер Лон Л. Мораль права / пер. с англ. Т. Даниловой под ред. А. Куряева. Москва : ИРИСЭН, 2007. 308 с.
4. Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі. Міжнародний документ від 24.06.2002 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
5. Рекомендація № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах (прийнята Комітетом Міністрів 15 вересня 1999 р. на 679-му засіданні заступників міністрів). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828.
6. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. Міжнародний документ № 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95.
7. Боженко Н.В. Адміністративно-правове забезпечення медіації як способу вирішення адміністративних спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2018. 18 с.
8. Васянина М.Д. Природа медиации Казахстана и России. *Фундаментальные и прикладные исследования гуманитарных и естественных наук: экономические, социальные, философские, политические, правовые, общенаучные аспекты*. 2018. С. 62–64.
9. Федоренко Н.В. Правовая природа медиации. *Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление*. 2012. № 10 (29). С. 30–34.
10. Шамликашвили Ц.А. Медиация как междисциплинарная наука и социально значимый институт. *Психологическая наука и образование*. 2014. Т. 19. № 2. С. 5–14.
11. Коломытцева В. В. Социально-юридическая природа медиации как способа разрешения правовых конфликтов. *Юридическая гносеология*. 2016. № 3. С. 38–41.
12. Результати другого всеукраїнського опитування населення України щодо довіри до судової влади, судової реформи та сприйняття корупції за 2018 рік: Агентство США з міжнародного розвитку

- (USAID). Київ, листопад 2018 р. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2018/11/1_NJ_October_2018_SurveyPublic_Result_UKR.pdf.
13. Голуб О.Ю. О взаимосвязи медиации и правовой культуры. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Экономика. Управление. Право*. 2016. Т. 16. № 4. С. 459–464.
 14. Башмакова Н.И. Социально-правовая сущность медиации. *Юридическая наука в XXI веке: актуальные проблемы и перспективы их решений*. 2020. С. 79–80.
 15. Вечерина О. П. Проблемы и институциональные ограничения развития социально-правового института медиации в России. *Современное право*. 2017. № 1. С. 73–80.
 16. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Український центр політичного менеджменту*. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1308>.
 17. Литовченко І.В. Соціальний інститут як об'єкт соціально-філософського аналізу. *Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія*. 2013. № 2. С. 43–47.
 18. Гаврилюк Р. Правова природа медіації як вислід буттєвих властивостей людини. *Право України*. 2018. № 3. С. 128–143.
 19. Маркова-Мурашова С.А., Михель Д.Е. Медиация как социальный и теоретико-правовой институт современного мира. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2012. № 2-2. С. 43–49.

References

1. Allahverdova, O.V. (2006). Mediacya-novaya kommunikativnaya praktika v razreshenii konfliktov. *Journal sociologii i social'noj antropologii*, 9(4), 31–49. [In Russian]
2. Bobrovnik, S.V. (2012). Pravovij kompromis i pravovij konflikt yak cinnisni vimiri prava. *Al'manah prava*, 109–133. [In Ukrainian]
3. Fuller, L.L. (2007) *Moral' prava* [per. T. Danilovoj pod red. A. Kuryaeva]. Moskva: IRISEN. [In Russian]
4. Pro mizhnarodnu komercijnu pogodzhuval'nu proceduru. Tipovij zakon Komisii Organizacii Obiednanih Nacij po pravu mizhnarodnoi torgivli. Mizhnarodnij dokument vid 24.06.2002 r. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117. [In Ukrainian]
5. Rekomendaciya № R (99) 19 Komitetu Ministriv Radi Evropi derzhavam-chlenam Radi, yaki zacikavleni v organizacii mediacii u kriminal'nih spravah (prijnyata Komitetom Ministriv 15 veresnya 1999 r. na 679-omu zasidanni zastupnikiv ministriv. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828. [In Ukrainian]
6. Direktiva 2008/52/ES Evropejs'kogo parlamentu i Radi pro deyaki aspekti mediacii u civil'nih ta komercijnih spravah. Mizhnarodnij dokument № 2008/52/ES vid 21.05.2008 r. Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95. [In Ukrainian]
7. Bozhenko, N.V. (2018). *Administrativno-pravove zabezpechennya mediacii yak sposobu virishennya administrativnih sporiv* (Doctoral dissertation, Zaporizhzhya, 2018). [In Ukrainian]
8. Vasyanina, M.D. (2018). Priroda mediacii Kazahstana i Rossii. *Fundamental'nye i prikladnye issledovaniya gumanitarnyh i estestvennyh nauk: ekonomicheskie, social'nye, filosofskie, politicheskie, pravovye, obshchenauchnye aspekty*, 62–64. [In Russian]
9. Fedorenko, N.V. (2012). Pravovaya priroda mediacii. *Nauka i obrazovanie: hozyajstvo i ekonomika; predprini-matel'stvo; pravo i upravlenie*, (10), 30–34. [In Russian]
10. Shamlikashvili, C.A. (2014). Mediacya kak mezhdisciplinarnaya nauka i social'no znachimyj institut. *Psihologicheskaya nauka i obrazovanie*, 19(2), 5–14. [In Russian]
11. Kolomytseva, V.V. (2016) Social'no-yuridicheskaya priroda mediacii kak sposob razresheniya pravovyh konfliktov. *Yuridicheskaya gnoseologiya*, 3, 38–41. [In Russian]
12. Rezul'tati drugogo vseukrains'kogo opituvannya naselennya Ukraini shchodo doviri do sudovoi vladi, sudovoi reformi ta sprijnyattya korupcii za 2018 rik: Agentstvo SSHA z mizhnarodnogo rozvitku (USAID). Retrieved from: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2018/11/1_NJ_October_2018_SurveyPublic_Result_UKR.pdf [In Ukrainian]
13. Golub, O.Y. (2016). O vzaimosvyazi mediacii i pravovoj kul'tury. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya Ekonomika. Upravlenie. Pravo*, 16(4). 459–464. [In Russian]
14. Bashmakova, N.I. (2020) Social'no-pravovaya sushchnost' mediacii. *Yuridicheskaya nauka v XXI veke: aktual'nye problemy i perspektivy ih reshenij*, 79–80. [In Russian]
15. Vecherina, O.P. (2017). Problemy i institucional'nye ogranicheniya razvitiya social'no-pravovogo instituta mediacii v Rossii. *Sovremennoe pravo*, (1), 73–80. [In Russian]

16. Karmazina, M., & Shurbovana, O. «Institut» ta «instituciya»: problema rozrznennya ponyat'. Ukrains'kij centr politichnogo menedzhmentu. Retrieved from: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1308>. [In Ukrainian]
17. Litovchenko, I.V. (2013). Social'nij institut yak objekt social'no-filosofs'kogo analizu. *Visnik Nacional'nogo aviacijnogo universitetu. Ser.: Filosofiya. Kul'turologiya*, (2), 43–47. [In Ukrainian]
18. Gavrilyuk, R. (2018) Pravova priroda mediacii yak vislid buttevih vlastivostej lyudini. *Pravo Ukraini*, 3, 128–143. [In Ukrainian]
19. Markova-Murashova, S.A., & Mihel', D.E. (2012). Mediaciya kak social'nyj i teoretiko-pravovoj institut sovremennogo mira. *Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomicheskie i yuridicheskie nauki*, (2-2). 43–49. [In Russian].